

grafii, velice frekventovaná). Diferencovaná a rozsáhlá je po r. 1989 produkce různých zaměřených sbírek či atlasů anekdot, jednu z jejich tematických větví tvoří knižně vydávané anekdoty o politicích.

■ Před bungalovem na kraji džungle sedí tři obstarožní anglické šlechtičny a pletou svetry. Najednou vyběhne z pralesa obrovský chlupatý orangutan, popadne jednu z dam a odnese si ji do šera džungle. Dvě zbývající dámy pletou klidně dál. Až po drahé chvíli jedna z nich zavrtí hlavou a řekne pohrdavě: „Prosím vás – co na ní viděl?“

LITERATURA:

Beneš, B.: *Česká lidová slovesnost*. Praha. 1990.

Borecký, B.: *Vypravěčské umění starověku* (doslov) in: *Antické novely*. Praha. 1965.

Brownlow, L.: *The Anatomy of Anecdote*. Chicago. 1960.

Československá vlastivěda. Díl III. *Lidová kultura*. Praha. 1968.

Frynta, E.: *Anekdotická legenda* in: *Zastřená tvář poezie*. Praha. 1993.

Kroutvor, J.: *Potíže střední Evropy: anekdota a dějiny* in: *Potíže s dějinami*. Praha. 1990.

Sirovátka, O.: *Anekdota jako živý druh folklóru* in: *Litteraria humanitas*. Sv. 1. 1991.

pi

■ Apokryf

(z řec. *apokryfos* = skrytý, utajovaný; výraz měl původně kladný význam, označoval cenné kultovní texty přístupné jen kruhu zasvěcených; později v rámci biblistiky označuje náboženské texty křesťanskou církví nekanonizované, nepravé, tj. nezařazené do posvátného celku Starého a Nového zákona, ač vznikem, tématem a stylem velmi blízké; označuje též formu starověké literární mystifikace, vydávající zpravidla prorocky zaměřený fantastický text za výtvar některé význačné postavy židovských náboženských dějin; vedle těchto ve světovém úzu převládajících starých významů může být termín obrazně přenesen i na nové dílo, které apokryfy něčím připomíná – českou literární terminologii v tom ohledu specifickým způsobem ovlivnil K. Čapek)

V současném žánrovém systému literární útvar založený na demonstrativně odlišném, polemickém pojetí obecně známých témat, syžetů, postav či textů.

Apokryf se původně vymezuje především **existencí na okraji** či vně oficiálního kánonu. Svým biografickým, prorockým, eschatologickým a biblickým obsahem přitom náleží k literatuře výpravné, popř. i filozofické a teologické.

Nabízí **fiktivní pohled do zákulisí** všeobecně známých, zejména mytologických nebo biblických příběhů, které interpretuje záměrně netradičním způsobem tak, aby

orientovaly čtenáře ke **konfrontaci** původní a alternativní verze, vytvářely „podvrtné“ nebo zlidšřující efekty. Sleduje tak funkci záměrně či nezáměrně heretickou, komplementární, imaginativní, ztajemňující, dobrodružnou, zesvětšřující, hravě zábavnou, v beletristické podobě předjímá dekonstruktivní přístupy. Autorský záměr lze formulovat otázkami typu „jak starému příběhu rozumět s dnešní zkušeností, jak to bylo doopravdy, co zůstalo utajeno, jaké byly lidské příčiny a motivace nadlidského?“

K jeho typickým výrazovým prostředkům patří **skrytá polemika** s předlohou, kontrafaktura, parodie, blasfémie, jinotaj, humorný odstup, **ironické odpatetizování**, deheroizace, realistická **konkretizace bílých míst** prototextu, citát (nezřídka fingo-vaný), **aluze**, variace. Z hlediska vývojového zpravidla odkazuje k novým společenskohistorickým a ideovým souvislostem i k novým literárním paradigmatům.

Apokryfičnost se projevuje v historicky inspirované básnické epice, ale zejména v moderní próze povídkového nebo i románového rozsahu. Nezřídka bývá čtenáři ohlašována intertextově pojatým názvem díla (*Křížová cesta; Sestup Orfeův; Mistr a Markétka; Absolone, Absolone*).

Apokryfní texty v původním významu vznikaly v **židovsko-křesřanském prostředí** od 2. stol. př. n. l. do 4. stol. n. l., byly psány hebrejsky nebo řecky. Podle biblické exegetiky se rozdělují na apokryfy starozákonní a novozákonní. Do biblického kánonu nebyly zařazeny z různých důvodů, často pro svůj pozdější původ, většinou pro odchylný výklad nejstarších křesřanských tradic. Mnohdy se v nich odráží jen fantazie tehdejšího lidového křesřanstva, zejména v podrobnostech Ježišova dětství. K **starozákonním** apokryfním textům patří *Kniha Tobiašova, Baruchova, Henochova, dvě knihy Makabejských, kniha Moudrosti, Vidění Izaiášovo, zjevení Adamovo, některé knihy Ezdrášovy, Věštby sybilinské, Kniha let milostných*; k **novozákonním** se řadí zejména *Protoevangelium Jakubovo*, které obsahuje příběh Mariin, detaily Ježišova narození a Zachariášovy smrti, *Pseudo-Tomášovo evangelium dětství* (námětem je Ježišovo dětství mezi 5. a 12. rokem, důraz položen na zázračné historky, vyjadřování naivně vulgární) a *Pseudo-Matoušovo evangelium*, které bylo velmi populární a je pozdní latinskou kompilací z *Protoevangelia Jakubova* a *Pesudo-Tomášova*. Přiřazují se k nim *Zjevení svatých Petra, Pavla, Štěpána* i apokryfní apokalypsy jako *Závěti dvanácti patriarchů*. Některé apokryfy jako vyprávění o cestách sv. Petra s Kristem po světě přešly do folklorní tradice. Jinou podobu apokryfní literatury představuje řada tzv. podvržených literárních spisů, které fingují původní náboženské texty. Vznikaly ve středověku a patří většinou k žánru legendy – např. vypravování o *Adamovi, o dřevě kříže, o Jidášovi a Pilátovi, o Ježišově mládí*. Oživení popularity apokryfů se projevuje zvl. v 16. stol. s šířením knížek lidového čtení.

Apokryfní přístup v širším významu slova charakterizuje biblicky inspirovanou novověkou duchovní epiku, jejímž reprezentativním žánrem je veršovaný **náboženský epos**, *Ztracený ráj* (1667, 1674) a *Ráj znovu nabytý* (1671) J. Milтона nebo *Mesiáš* (1751–73) F. G. Klopstocka. Biblická témata se zde chápou jako předobrazy novodobých zápasů dobra a zla uvnitř člověka i v kosmu, protikladu spásy a zatracení. Ve 20. stol. využívá apokryfní demytizaci, psychoanalytické prohloubení či fantasticko-groteskní transformaci biblického mýtu historická próza (A. France: *Prokurátor z Judey*,

1892; T. Mann: *Josef a bratři jeho*, 1933–43; M. Bulgakov: *Mistr a Markétka*, posmrtně 1969; N. Kazantzakis: *Kristus znovu ukřižovaný*, 1954; L. Feuchtwanger: *Jefta a jeho dcera*, 1957; S. Rushdie: *Satanské verše*, 1988). Napětí, které vzniká ve střetu moderní zkušenosti a zavedeného mýtu, tak provokuje k hledání smyslu lidské existence, svobodné seberealizace.

V české literatuře se apokryf objevuje kolem r. 1306 v podobě veršovaného vyprávění o životě biblického Jidáše (tzv. *Legenda o Jidášovi*, dochovaná jako torzo o 260 verších). Oproti ostatním legendám nejstaršího cyklu české duchovní epiky není vázána na biblické kanonizované texty, vyznačuje se pestřejším a napínavějším dějem s prvky exotismu.

Klasickou moderní podobu vtiskl žánru K. Čapek v *Knize apokryfů* (1920–38, souborně 1945), souboru krátkých próz, které vycházejí z antického bájesloví (*Prométheus*), biblických evangelií (*Lot, Svatá noc, Marta a Marie, Lazar, Ukřižování, Pilátovo krédo*), historie (*Alexandr Veliký, Attila, Napoleon*) nebo klasických látek světového písemnictví (*Goneril, dcera Learova, Hamlet, princ dánský, Zpověď dona Juana*) a jsou nositeli aktuálního etického smyslu. Za účelem relativizace tradičních syžetů a ortodoxních podání uplatňuje K. Čapek techniku multiperspektivního vyprávění.

O apokryfní texty, posouvající vyprávění k pohádkovosti, osobitě rozhojnil své literární adaptace biblických příběhů J. Durych (*Z růže kvíték vykvet nám*, 1939).

V poválečném období vzniká několik **apokryfních románů**. V *Pravdě o zkáze Sodomy* (1968) I. Kříže dominuje politická alegorie o vzniku a fungování mechanismů totality; *Pán věže* (samizdat 1979, 1992) E. Kantůrkové pracuje s paralelou mezi legendou o ukřižování Ježíše Krista a životem spisovatele, který se marně pokouší zvládnout kristovské téma; historicky nedoložené podání znamená *Apokryf o hraběti Šporkovi a Epilog* (1988) Jana Žáčka, zdůrazňující noetický problém intelektuálního hledání a ztížené možnosti pravdivé interpretace lidských skutků; *Kříž Jidášův* (1988) L. Tomka se věnuje aktuální otázce víry, skepse a manipulace. Apokryfní zaměření charakterizuje celoživotní dílo – historickou dramatikou i historickou prózou – O. Daňka.

V 90. letech využívá apokryfních postupů románový cyklus *Ten, který bude* V. Macury z doby obrození (*Informátor*, 1993, *Komandant*, 1994, *Guvernantka*, 1997, *Medikus*, 1998), směřující na základě detailní znalosti dobových reálií k deheroizaci zmytizovaných historických osobností i k vlastní existenciální sebereflexi. Nejnovějším typicky apokryfním románem, námětově opřeným o příběhy z Nového zákona, je *Beránek* (2000) L. Procházkové, kde se Kristus z mýtu mění v reálného neasketického muže a mladíka, který se snaží vyrovnat se svým nevděčným vykupitelským údělem.

V oblasti **dramatické tvorby** funguje apokryf jako prostředek radikální ironie a satiry ve hře *Haprdáns neboli Hamlet Princ DÁNSKÝ ve zkratce* (scénicky 1980) I. Vyskočila, která „odhaluje“, že rozhodujícím činitelem Shakespearova dramatu není Hamlet, ale malý český člověk Polonius, který svým chytráctvím vyléčí prince ze „zhoubné“ nepřizpůsobivosti a vyškolí ho v konformismu. K žánru se přihlásil rovněž F. Nepil, jehož soubor *Apokryfy z éteru* (1989) obsahuje 2 rozhlasové apokryfy a navíc apokryf operní. První z nich (*Noc a skála*, v rozhlase 1978, v divadle Rokoko 1989) rozvíjí legendární motiv setkání českého knížete Bořivoje s poustevníkem Ivanem, druhý (*Oldřiška*) se

odehrává v čase střetu mezi Přemyslovci a Slavníkovci koncem 10. stol. a vlastním inspiračním zdrojem k napsání hry byl autorovi „záznam v Kosmově kronice o cizoložné Vršovkyni, která byla násilím vyrvána z klášterního azylu a sřata slouhou namísto manželem. Biskup Vojtěch na protest proti hrubému porušení církevní suverenity a prestiže odešel z Čech.“

■ Odpověděl Ježíš: Proto jsem na svět přišel, abych svědectví vydal pravdě. Každý, kdož jest z pravdy, slyší hlas můj.

Dí jemu Pilát: Co jest pravda? A když to řekl, vyšel opět k Židům a dí jim: Já žádné viny na něm nenalézám.

(*Evangelium sv. Jana*, 18, 37–38)

S večerem přijel jistý muž vážený ve městě, jménem Josef z Arimatie, jenž byl také učedníkem Kristovým, k Pilátovi a prosil ho, aby mu vydal tělo Ježíšovo. Pilát svolil a řekl: „Byl popraven nevinně.“

„Ty sám jsi ho vydal na smrt,“ namítl Josef.

„Ano, vydal,“ odpověděl Pilát, „a lidé si beztoho myslí, že jsem to udělal za strachu před několika těmi křiklouny s jejich Barabášem. Poslat na ně pět vojáků a byli by zti-cha. Ale o to nejde, Josefe Arimatejský.“

„O to nejde,“ řekl po chvíli. „Ale když jsem s ním mluvil, viděl jsem, že za nějaký čásek budou jeho žáci křížovat jiné: ve jménu jeho jména, ve jménu jeho pravdy budou křížovat a mučit všechny jiné, zabíjet jiné pravdy a zvedat na ramena jiné Barabáše. Ten člověk mluvil o pravdě. Co jest pravda?“

Vy jste divný národ, který mnoho mluví. Máte samé farizeje, proroky, spasitele a jiné sektáře. Každý, kdo udělá nějakou pravdu, zapovídá všechny ostatní pravdy. Jako kdyby truhlář, který udělá novou židli, zapovídal sedět na ostatních židlích, které kdo udělal před ním. Jako by tím, že se udělá nová židle, byly zrušeny všechny staré židle. Konečně je možno, že nová židle je lepší, krásnější a pohodlnější než ty ostatní; ale proč, u všech všudy, by si člověk unavený nemohl sednout na kteroukoliv mizernou, červotočivou nebo kamennou židli? Je unaven a zlomen, potřebuje oddechu; a tu vy ho zrovna násilím taháte ze sedátka, na které klesl, aby se přestěhoval na to vaše. Nechápu vás, Josefe.“

(Karel Čapek: *Pilátovo Krédo* in: *Kniha apokryfů*, 1945)

LITERATURA:

Buriánek, F.: *Čapkovské variace*. Praha. 1984.

Dus, J. A. – Pokorný, P.: *Neznámá evangelia*. Praha. 2001.

Goodspeed, E. J.: *The story of the Apocrypha*. Chicago. 1939.

Górski, T.: *Apokryf. Zagadnienia rodzajów literackich*, 1958.

Kautsch, E.: *Die Apokryphen und Pseudoepigraphen des alten Testament*. Tübingen. 1900.

Merell, G.: *Úvod do četby Nového zákona*. Praha. 1952 (včetně ukázek novozákonních apokryfů).

Steiner, P.: *Opomíjená sbírka: Čapkova Kniha apokryfů jako alegorie*. *Česká literatura*, 1990.